

SERGEJ VRIŠER

Ljubljana, 9. november 1920 – Maribor, 28. maj 2004

V ponedeljek, 14. junija 2004, smo se stanovski kolegi v veliki dvorani Narodne galerije v Ljubljani poslovili od profesorja Sergeja Vrišerja. Veliko smo govorili o njem in o njegovem delu, spominjali smo se srečanj z njim in si želeli, da bi se nas kot nekakšna dediščina oprijela profesorjev širok razgled po prostranstvih umetnosti in njegova neusahljiva življenjska vedrina. Sergej kot da je bil med nami tudi tisti ponedeljek. Opazoval nas je s povečane fotografije – bilo je na podelitvi Steletove nagrade, stal je pred panojem z lastnimi risbami uniformiranih možakarjev, nasmejan in kot vedno skrbno urejen.

Če bi želeli označiti osebnost dr. Sergeja Vrišerja, bi ga morali opisati kot enega vodilnih slovenskih barokistov, velikega poznavalca baročnega kiparstva, dolgoletnega ravnatelja Pokrajinskega muzeja Maribor, profesorja za muzeologijo na Oddelku za umetnostno zgodovino ljubljanske Filozofske fakultete, prvega preučevalca modnih oblačil in uniform na Slovenskem, zvestega spremljevalca sodobne likovne ustvarjalnosti v Mariboru ... Ne bi smeli pozabiti, da je bil neutruđen borec za ohranjanje kulturnih spomenikov, bil je *spiritus agens* priljubljenih »baročnih dni«, na katerih smo se srečevali pod okriljem *Slovenskega umetnostnozgodovinskega društva*, in bil je eden najuglednejših Mariborčanov, ki je »svoje mesto nosil v srcu«, kakor je zapisal v memoarih z naslovom *Maribor v barvah mojega časa* (2002). Sergej Vrišer je edini prejel nagrade vseh treh stanovskih društev, v katerih se zbiramo sloven-

IN MEMORIAM

ski umetnostni zgodovinarji. Muzealci so mu podelili Valvasorjevo nagrado leta 1974 (omeniti je potrebno še listino Zveze muzejskih društev Jugoslavije iz leta 1983), konservatorji Steletovo leta 2001, leta 2003 pa je prejel še Cankarjevo nagrado za življenjsko delo kot četrti po vrsti, ki mu je pripadla ta čast. Vrišerjeva bibliografija, objavljena v zborniku *Dornava* (s podnaslovom *Vrišerjev zbornik*, 2003), obsega 743 enot, a je po izdaji zbornika nastalo še nekaj prispevkov izpod njegovega peresa. Med zadnjimi je esej o Slavku Tihcu, ki je izšel v katalogu ob posmrtni retrospektivi tega izjemnega in v slovenskem prostoru premalo cenjenega kiparja (Umetnostna galerija Maribor, 2003). Vrišer, ki se je v šestdesetih letih predajal predvsem baročnemu kiparstvu, je živahno spremljal tudi sodobno ustvarjalnost v Mariboru. Prijateljeval je z umetniki, ki so bili zavezani mestu ob Dravi, in sistematično pisal recenzije razstav. Časnik *Večer*, kjer je objavljala svoja opažanja, je tako izvrstna kronika mariborskega likovnega dogajanja v drugi polovici 20. stoletja. Vrišerjev zapis o Slavku Tihcu iz leta 2003 je tipičen za njegov slog pisanja in nagovora. Sergej je pripovedoval zapeljivo, med znana in dokazana dejstva je nizal anekdote, vesele zgodbe in pikre pripombe. O Tihcu je pisal z navdušenjem, ker je umetnik samozavestno ujel tokove evropskega sodobnega kiparstva, na najvišje mesto v njegovem opusu je postavil spomenik na Osankarici, v poznavalski oris Tihčevega umetniškega creda pa je vpletel spomine na izjemno mariborsko osebnost, nezadovoljstvo, ker mesto ne zna poskrbeti za spomenik NOB na trgu ob gradu, in turobno spoznanje, da je prijatelja odnesla smrt.

Sergej Vrišer je bil rojen v Ljubljani 9. novembra 1920, a se je družina kmalu po njegovem rojstvu naselila v Mariboru, ki ga Sergej ni nikoli zapustil, če odštejemo leta študija in čas druge vojne. Najprej ga je pritegnil vojaški poklic in leta 1939, ko je Evropo že zajela vojna, se je vpisal na Vojaško akademijo v Beogradu. Spomladi 1941 so ga skupaj z drugimi neizkušenimi kolegi poslali na fronto, kratka vojna epizoda pa se je končala z ujetništvom, prisilnim delom, mobilizacijo in nazadnje begom iz nemške vojske. Vojaštvo se mu je zamerilo in po osvoboditvi je bil pet let tehnični risar v mariborski elektrarni. Delo ga ni zadovoljilo, mikala ga je umetnost in ker je slovel kot dober risar, je poskusil s sprejemnimi izpiti na likovni akademiji v Ljubljani, kjer pa ga niso sprejeli. Bil je razočaran, pa se je odločil najprej za arhitekturo

in leta 1950 za umetnostno zgodovino. Bil je Steletov študent, občudoval je utemeljitelja slovenske umetnostne zgodovine, ki so ga študentje imenovali kar »ata«, in z vsem srcem je sprejel njegov način dela. Po dolgem in počez je na kolesu, peš in kasneje v nepogrešljivem »hrošču« prekrížaril celo Slovenijo in si ogledal menda prav vse cerkve in cerkvice ter njihovo opremo, vse prevečkrat v slabem stanju, poškodovano od vlage, črvojedno in prekrito s prahom. Neštetokrat je opozarjal, da skrb za dediščino ne sme biti razdeljena med premične in nepremične spomenike. Kot kustos (od leta 1954), ki mu je bila za pet let zaupana tudi služba okrajnega konservatorja, in kasneje ravnatelj mariborskega muzeja (1963–1988) je z enako pozornostjo obravnaval spomenike na terenu in zaklade iz muzejskih depojev in zbirk. Predvsem pa mu je bilo jasno, da je končni cilj vseh umetnostnozgodovinskih prizadevanj ohranitev dragocenih umetnin, da jih bodo lahko občudovali tudi prihodnji rodovi; da torej še zdaleč ni dovolj strokovno preučiti spomenik in ga nato prepustiti pogosto ne dovolj spoštljivim upravljalcem; da recept za uspehe ni le v strogosti zakonov in predpisov, pač pa v možnostih vzajemnega in spoštljivega dogovora med strokovnjaki in uporabniki. K temu receptu pa sodi tudi zvrhana mera pripravljenosti za pisanje člankov za dnevno časopisje, organizacijo predavanj in javnih vodstev ter za vsakršne napore, namenjene osveščanju javnosti. Skorajda pregovorno je postalo njegovo prizadevanje za ohranitev dvorca Dornava. Izkoristil je prav vsako priložnost, da je opozarjal na pomen spomenika, ki je bil tudi zaradi neustrezne rabe (ki pa mu je po drugi strani reševala obstoj!) neznan širši javnosti in zato hudo zapostavljen pri oblasteh. Nepregleden je seznam prispevkov v dnevnem časopisju, v katerih je Vrišer opozarjal na odlike dvorca, ki niso bile v skladu z njegovim stanjem; predlagal je, da bi v baročni zgradbi nekoč zaživel muzej slovenskega baroka. Prav značilen je naslov enega od teh prispevkov: »Spet: v obrambo Dornave« (Naši razgledi, 12. 2. 1971). In prav v želji, da bi prispevali k poznavanju dvorca in s tem morda nekaj malega primaknili k njegovi uspešnejši prenovi, smo člani *SUZD* leta 2003 profesorju Vrišerju posvetili posebno publikacijo s prispevki o Dornavi.

Sergej Vrišer se je že s seminarskim delom zapisal baročnemu kiparstvu. Profesor Stelè ga je navdušil za »nekega kiparja Holzingerja«, čigar dela je najti v Kamnici. Doktorska disertacija (1962) je ob-

ravnavala celotno Štajersko in kot osrednjo osebnost štajerskega baroka razkrila Jožefa Strauba. Raziskave o baročni plastiki so nato zajele celotno Slovenijo. Tri monografije o baročnem kiparstvu na Štajerskem (1963, s ponatisom 1992), v osrednji Sloveniji (1976) in na Primorskem (1983) so še vedno temeljna dela o tej tematiki. Baročni plastiki na Slovenskem je bila namenjena tudi prva knjiga iz nedokončane in bogato ilustrirane serije *Ars Sloveniae*, ki je bila edina prevedena tudi v nemščino. Z razkošno monografijo o Jožefu Holzingerju (1997) je Vrišer zaokrožil svoje pisanje o baročni plastiki, čeprav je še tudi po tem letu izšlo nekaj člankov na to temo.

Druga Vrišerjeva ljubezen pa so bila modna oblačila in uniforme. Mnogi so zavračali njegovo zanimanje za »pleh in cunje«, kakor se je slišalo med kolegi, kar pa Sergeja ni odvrnilo od snovanja nove stalne zbirke v mariborskem muzeju. Že ko je bil zaposlen pri Triglav filmu kot risar kostumov (1950–1952), ga je želja, da bi naloge reševal čim bolj vestno in zgodovinsko verodostojno, približala preučevanju oblačilnih navad iz preteklosti. Sredi šestdesetih let je pripravil razstavo *Tristo let mode na Slovenskem*. Šestdeseta so bila na Slovenskem leta oblačilne sivine in dolgočasnih, vsepovsod enakih krojev. Lahko si predstavljamo, kako so pisane tkanine, komplicirani kroji, naborki in čipke razburkali domišljijo, razstava pa je potolkla vse takratne rekorde obiskanosti. Kasneje je kolekcija modnih oblačil postala ena najbolj privlačnih stalnih zbirk v mariborskem muzeju, ki so se ji kot posebna enota pridružile še uniforme, vojaške in civilne. Uniforme so Sergeja privlačile že v otroštvu in v memoarih je celo poglavje namenil videzu in navadam vojaštva, ki ga v Maribor ni manjkalo. Tudi zadnja Vrišerjeva razstava, ki jo je s pomočjo kolegov pripravil ob svoji osemdesetletnici v mariborskem muzeju, je bila posvečena mariborskemu vojaškemu življenju. *Finfarji* so se imenovali vojaki znamenitega 5. dragonskega polka (1721–1918), v katerem je bila slovenščina zaradi številnih slovenskih vojakov poleg nemščine običajen občevalni jezik. Vrišer je mariborsko vojaško preteklost pred javnostjo razgrnil s humorjem, s pomočjo ohranjenih predmetov ter, kot vedno, lastnih risb.

Zbirka modnih oblačil in uniform velja za najprivlačnejši del mariborskega muzeja. A bi med zbirkami, katerih avtor je Sergej Vrišer, rada še posebej opozorila na muzejsko dvorano s kipi Jožefa Strauba iz

Jožefove cerkve na Studencih. Dandanašnji se razume samo po sebi, da je ekspresivni sv. Zaharija nekakšen simbol mariborskega muzeja, malokdo pa pomisli, kako dolga je bila pot, da je svetniška figura s strastno govornico pogleda in rok domača vsakemu kolikor toliko izobraženemu Mariborčanu in da v naši stroki velja za sinonim kvalitetne baročne plastike. Sergeja Vrišerja je »svetnik z velikimi očmi« in »boljščičega pogleda«, kakor ga je označil v svojih memoarih, prevzel že v otroštvu. Bal se ga je, ko sta z očetom pohajala po muzejskih zbirkah, ki so bile takrat še v nekdanji policijski kasarni na Cankarjevi ulici. Ko se je leta 1954 zaposlil kot kustos v mariborskem muzeju, je bil Zaharija neugleden in črvojed en kos z več prav tako neprivlačnimi sorodniki. Težko bi našteli vse strokovne razprave, poljudne objave, predavanja, vodstva, pregovarjanja in pogajanja, ki so vodila do ureditve muzejske zbirke in še pred tem do obnovitvenih posegov. Izvrstno jih je izpeljal že nekaj let pokojni Andrej Blatnik, eden poslednjih slovenskih podobarjev z velikim smislom za baročno slikovitost. Ko danes iz časovne oddaljenosti ocenjujemo Vrišerjevo postavitve t. i. Straubove dvorane v mariborskem muzeju, odkrivamo njegov pretanjeni odnos do razmerja med izvirno postavitvijo kipov na velikem oltarju Jožefove cerkve in njihovo namestitvijo v muzejski dvorani. Nadnaravno velike figure so razmeščene v sosedstvo, ki sledi izvirni kompoziciji velikega oltarja, vendar so približane pogledu obiskovalca, da lahko v podrobnostih opazuje mojstrstvo baročnega kiparja. Če smo prikrajšani za izvirno sozvočje oltarne arhitekture in plastike in za izvirni cerkveni prostor, imamo po drugi strani možnost videti nadrobnosti, ki v cerkvi niso bile zaznavne. Pronicljivost te postavitve bi morala služiti za šolski primer dobre in celovite zaobjete muzejske postavitve, ki se ne zaključí z uspešno in estetsko izoblikovano razstavo, pač pa se nadaljuje z nenehnim in vztrajnim poudarjanjem vrhunskih kvalitet posameznega kosa, da ta pridobi pomen simbola in se povsem zraste z okoljem. Andrej Smrekar je v nagovoru prof. Vrišerju v slovo povsem upravičeno predlagal, da bi morali postavitev Straubovih kipov v mariborskem muzeju zaščititi kot primer vrhunske muzejske ureditve.

Umetnostni zgodovinarji, muzealci, konservatorji pa tudi restavratorji, zgodovinarji, vsi bomo pogrešali strokovno oporo Sergeja Vrišerja in njegovo prijateljsko razumevanje naših slabosti in napak. Ostajajo temeljna dela, s katerimi je Sergej Vrišer zaznamoval svojo stro-

I N M E M O R I A M

ko, svoj čas, mesto, v katerem je živel, ki ga je imel neizmerno rad in ki mu je namenil knjigo spominov, in muzej, ki ga je imel še rajši. Mariborski muzej sta ustvarila dva velika moža, Franjo Baš in njegov veliki občudovalec Sergej Vrišer, ki je z vso odgovornostjo nadgrajeval in plemenitil Baševo delo. Tudi nam ostaja podobna odgovornost: negovati spoštovanje do opusa prof. Sergeja Vrišerja in nadaljevati tam, kjer se je ustavil njegov korak.

Marjeta Ciglencečki